

TÜRK DIŞ POLİTİKA SEÇKİNLERİNİN ORTADOĞU ALGILAMALARI VE IRAK SAVAŞI

S. Gülden AYMAN*

'...Ortadoğu, pıhtılaşmayı unutmuş bir damar gibi kanıyor. Bir Ortadoğu ülkesi olan Türkiye de kendisine tarafını seçmesini söyleyen sesler arasında şaşkın. Benzediği insanlar eteklerinin kenarında ölürken, benzemek istediği(!) insanlar işi giderek daha ağırdan alıyor.' Ece Temelkuran**

Özet

Türkiye Ortadoğu bölgesini şekillendirmeye yönelik aktif politika yapımından uzun süre kaçınmıştır. Bunun gerisindeki nedenler sadece realist bir bakış açısıyla değerlendirilebilecek zorluklar değildir. Türkiye'nin özellikle de Arap ülkeleriyle arasındaki mesafeyi tam anlamıyla anlamak için psikolojik faktörlere eğilmek gerekmektedir. Irak savaşı ve sonrasındaki gelişmeler ise, Türkiye'yi Ortadoğu'da çok daha aktif bir oyuncu olmaya zorlamaktadır. Bu süreçte göze çarpan diplomatik hareketliliğin dikkat çekici yanı, ortak kimliğe ait algılarda yaşanan değişimle iç içe geçmesidir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politika Eliti Orta Doğu, Irak Savaşı

MIDDLE EAST PERCEPTIONS OF TURKISH FOREIGN POLICY ELITES AND THE WAR IN IRAQ

Abstract

Turkey has been abstained from active policy making to shape the Middle East for a long time. The reasons behind this are not only the difficulties arising from the realist way of look. It is necessary to bend on the physiological factors to understand the space between Turkey and, especially, the Arab states. However, the war in Iraq and the developments afterwards force Turkey to be a more effective player in the Middle East. The significance of the diplomatic efforts in this process is the overlap with the change in common identity perceptions.

Key Words: Turkish Foreign Policy Elites, Middle East, War on Iraq

*Doç. Dr, Marmara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Türkiye, çevre ülkelerle arasındaki sınırlara ve bu sınırları koruyan uluslararası antlaşmalara saygılı yani ‘statükocu’ bir ülke olup her zaman komşularıyla ‘barışçıl’ ve iç işlere müdahale etmeme ilkelerine dayalı ilişkiler içinde olmaya çalışmıştır. Statükocu olmakla güç kullanımına başvurmamak uluslararası ilişkiler değerlendirilirken çoğu kez birbiriyle beraber düşünölmeye müsait iki özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa bir devlet başta sınırları olmak üzere sahip olduklarıyla yetinmeyebilir, kendisinin çok daha fazlasını hak ettiğine inanabilir.¹ Ancak güç unsurları özellikle de askeri kuvvetleri buna olanak tanımadığı için saldırganlıktan uzak durabilir. Statükocu devletler ise her koşulda güç kullanımını reddeden devletler değildir. Statükocu ile revizyonist bir devlet arasındaki fark, statükocu devletin ancak kendi güvenliğine bir tehdit yöneltildiğinde güç kullanımına başvurmayı düşünmesidir.

Türkiye’nin gücü ise, klasik güç unsurları (toprakların, nüfusun ve konvansiyonel silahlı kuvvetlerin büyüklüğü) açısından İran ile mukayese edilebilir değerlere sahip ve Rusya dışında tüm çevre ülkelerinkini ise aşan bir niteliktedir. Bu noktada, Türkiye’yi ‘iyi huylu bir bölgesel güç’ olarak tanımlamak mümkündür. Çünkü Türkiye gücünü hiçbir zaman ‘revizyonist’ amaçlar için kullanma girişiminde bulunmamış, bölgedeki çatışmalara karşı dengeli yaklaşmış ve diplomasiyi güç kullanımına tercih etmiştir. Buna mukabil, Türkiye’nin bölgede etkin bir aktör olduğunu söylemek zordur.

Türkiye bugüne değin komşularından gelen tehditleri caydırmak dışında dikkatini Ortadoğu’ya yoğunlaştırmamış ve ister siyasi ister ekonomik araçlarla olsun bölge siyasetinde etkin bir rol üstlenmemiştir. Türkiye’nin bu tutumu statükoculuk ve barışçılık kavramlarıyla açıklanamaz. Bunun nedenlerini değerlendirirken üç etken üzerinde durulabilir. Birincisi, Türkiye’nin hedeflediği kimlik anlamında “Avrupalılığın” Türkiye’nin Batıya çevirmesine, Ortadoğu meseleleri ile ilgilenmeye isteksiz olmasına neden olmasıdır. Türkiye yüzünü Batıya çevirirken Batılı kimliğiyle uyumlu görmediği ve bu anlamda kurtulmak istediği birçok özelliğini Ortadoğu’ya ve daha özelden tahayyülündeki “Arap Dünyasına” yansıtmıştır.

Diğer taraftan ise, nasıl ki Türklük nasıl bir kimlik olarak Ortadoğu’nun geri kalmışlığını geride bırakmak isteğiyle ve “çağdaş Batı medeniyetine ulaşmak” ölküsü çerçevesinde yeniden tanımlanmışsa birçok Arap ölkesinde de ulusal kimlikler Batı sömürgeciliği karşısında hissedilen zafiyetlerden Osmanlı geçmişini sorumlu tutan bir psikoloji içinde yeniden şekillenmiştir. Zaten “Osmanlı İmparatorluğu’nun mirasçısı” olarak algılanan

¹ Bu tip devletler “revizyonist”, “doymamış” (unsaturated, unsatisfied), ve “açgözlü” (greedy) gibi farklı sıfatlarla anılabilmektedirler. Bkz.: Charles Glaser, “Political Consequences of Military Strategy”, World Politics, 44, July 1992, s: 497-538.

Türkiye'nin bir de Arap halklarının sömürgecilikten kurtuluş mücadelelerinde Batı ile uyum içerisinde kalma yönünde bir siyaset izlemesi Türkiye'ye karşı şüpheli yaklaşımları güçlendirmiştir. Nihayet, Soğuk Savaş ortamının bölgede yarattığı kamplaşmanın da Türkiye ile Ortadoğu ilişkilerini frenleyici yönde etkide bulunduğunu teslim etmek gerekmektedir.

Irak Savaşı sonrasında ise bu tablonun bazı önemli noktalarda değişikliğe uğradığını söylemek mümkün gözüküyor. AB'ye üyelik Türkiye'nin yine en önemli dış politika hedefi olmaya devam etmekte ancak Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler bugün doğrudan Türkiye'yi ilgilendiriyor bu da Türkiye'yi birçok konuda insiyatif almaya, bölgesel ilişkilere ağırlık vermeye zorluyor. Türkiye'nin Ortadoğu'ya artan ilgisini sadece Irak'tan kaynaklanan istikrarsızlık ve güvensizliği yönetmeye yönelik önlemler çerçevesinde değerlendirmek yeterli değil. Çünkü bu ilgiyi tetikleyen Türkiye'nin dış politika seçkinlerinin bilişsel haritalarında geriye itilmiş ve kısmen unutulmuş gözüken bazı tarihi derslerin ve travmaların Irak işgali ve sonrasında yaşanan istikrarsızlık ortamıyla yeniden canlanmasıdır. Bu bağlamda, makale i) Türk dış politika seçkinlerinin Ortadoğu'ya yönelik algılarını ve 2) Irak Savaşı'nın bu algıların yeniden tanımlanmasındaki rolünü değerlendirmeyi hedeflemektedir. Çalışmanın temel varsayımı, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikaya bakış açısındaki değişikliklerin psikolojik dinamikler hesaba katılmadan tam anlamıyla çözümlenemeyeceğidir.

Dış Politika Tercihlerinin Bir Çerçevesi Olarak Kimlik Algısı

Bir toplumun ulusal kimlik duygusu; o toplum tarafından ulusun amacının, rolünün ve değerlerinin nasıl anlaşıldığı dış politikanın ayrılmaz birer parçasıdır. Aslında, kimliğin dış politika yönelimlerdeki rolü; kimlik ve güvenlik arasındaki yakın etkileşime odaklanarak daha da iyi kavranabilir. Zira, aidiyet duygusunun bir parçası olarak ulusal kimlik, dış tehditlere karşı koruma sağlayan bir siyasi topluluğa üyelik ile yakından ilişkilidir. Kimi zaman askeri güvenlik tehlikede olabilir, kimi zamansa ekonomik veya siyasi kazanımlar risk altındadır.² Lipshutz'un vurguladığı gibi, kimlik ve güvenlik kavramları birbirinden ayrı düşünülerek ele alınamaz çünkü her ikisi de kolektif bir benlik kavramına karşı bir "ötekinin" varlığını ve bu ötekiye iliştirilen güvensizlik durumlarını çağırıştırırlar.³

Kimlik öteki üzerinden tanımlanan bir süreçtir. Bu süreçte sadece öteki

2 Michael Clarke, "Introduction", M.Clarke, der., New Perspectives on Security, London: Brassey's, 1993.

3 Ronnie Lipshutz, "Negotiating the Boundaries of Difference and Security at the Millenium's End" Ronnie Lipschutz, (der.) On Security. New York: Columbia University Press, 1995, içinde, s. 217.

ile aramızdaki farklılıkların abartılması söz konusu değildir aynı zamanda benliğimizi birbiriyle çelişen duygu ve deneyimlerden kurtarıp uyuma kavuşma yolunda diğer bireylere ve şeylere kendi kimliğimizin belli parçalarını atfetmemiz de söz konusudur. Benliğimizi bütünleştirmek yolunda hoşnut olduğumuz iyi yönler bazında başkalarıyla özdeşleşirken, kötü ve hoşnut olmadığımız özellikleri de başkalarına yansıtırız.⁴

Bir ulusa mensup olmak ise, o ulus tarafından desteklenen kimlik imgelerine de ortak olmak demektir. Vamık Volkan “kötü havuzlar” (bad reservoirs) kavramı ile paylaşılan bir “ötekinin” (düşmanların); “iyi havuzlarla” (good reservoirs) ise paylaşılan bir “biz” olgusunun (müttefiklerin) başlangıcına işaret etmektedir.⁵

Paylaşılan bir kimlik algısının varlığının önemi, sorunları ortak tanımlamayı ve böylece onları çözmeye yönelik hareketleri mümkün kılan yakınlık, güven ve birliktelik duygularını beraberinde taşımasından kaynaklanmaktadır. Böyle bir algının yokluğu ise, iletişim ve işbirliğini engellemekte, sorunların çözümünü zorlaştırmaktadır. Olumlu benzerliklere sahip olduklarına inanılan uluslar arasında mutabakat daha kolay sağlanmaktadır.⁶ Yalnız; diğer bir ulusa karşı güvensizlik besleniyorsa, arada hiçbir benzerliğin olmadığını ileri sürmek her zaman doğru olmayabilir. Bazı durumlarda beğenilmeyen veya olumsuz benzerlikler daha büyük bir kaygı kaynağı olabilir ve savunma amaçlı yansıtma mekanizmalarını daha hızlı harekete geçirebilir.

Bununla birlikte, pek çok durumda, “biz kimiz?” sorusunun cevabı “ne olmak istediğimiz” veya “neyi idealize ettiğimiz” dikkate alınmadan da yanıtlanamaz. Diğer bir deyişle, bir ulusun kimlik algısının onun genel siyasi yönelimlerini nasıl etkilediğini kavrayabilmek için o ulusun kimliğini nasıl tanımladığının yanı sıra nasıl bir kimliğin hedeflendiğinin üzerinde de düşünmek gerekmektedir. Zira, bir ulusun kendisini bir başka ulus veya uluslar

4 Yansıtma, bir “savunma mekanizması” olarak Sigmund Freud tarafından kavramlaştırılmıştır. Bu mekanizmanın uluslararası düşmanlıklara olan etkisine ilk işaret eden yazarlar şunlardır: E. F. M. Durbin and J. Bowlby, *Personal Aggressiveness and War*, New York: Columbia University Press, 1950; J. C. Flugel, *Man, Morals and Society*, New York: International Universities Press, 1945; E.Glover, *Sadism and Pasifism*, London: George Allen & Unwin, 1933; E. Jones, “Psychopathology and International Tension”, *Essays in Applied Psycho-analysis*, I London: Hogart Press, 1951, içinde, s: 301-322; B.R. Sappenfield, “Projection” *Personality Dynamics*, New York: Alfred A. Knopf, 1954, içinde s: 327-345; Arthur Gladstone, “The Conception of the enemy”, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol.3, No.2, June 1959, s: 132-137.

5 Vamık D. Volkan, *The Need to Have Enemies and Allies: From Clinical Practice to International Relationships*, Northvale, N.J.: Jason Aronson, 1988.

6 ‘Güven’ ve ‘şüphe’ konusunda bkz.: Karl W. Deutch and Richard Meritt, “Effects of Events on National and International Images”, Herbert C. Kelman der., *International Behavior*, New York: Holt, Rinehart and Winston, 1958, içinde, s: 130-188.

grubuyla özdeşleştirmesi, bunun dışında kalan ulusları nasıl değerlendirdiğini etkileyen önemli bir etmendir.⁷

Ayrıca, ulusal kimlik dış politika çözümlememizin merkezinde yer alsa da kimliğin sabit olmadığını ve toplumdaki herkesin onu özdeş biçimlerde yorumlamadığını da hatırlamak lazımdır. Ignatieff'in vurguladığı gibi, "*Ulusal kimlik ne sabit ne durağandır: Kim olduğumuza ilişkin yaygın hikayelerin ve hayallerin sürekli olarak işlendiği bir süreçtir.*"⁸ Nasıl ki kimlik belirli tarihsel koşulların ürünüdür; yeni içsel ve dışsal dönüşümler kimliğin ve dış politika çıkarlarının tekrar tanımlanmasına yol açabilir. Bu nedenle, Türk kimliğini dış politikanın inşasında ve çözümlenmesinde dinamik bir faktör olarak ele almak durumundayız. İki nedenden dolayı: birincisi, kimlik seçkinler arasındaki müzakereye tabidir, ikincisi, dış dünya ile yaşanan deneyimler değişimleri de beraberinde getirebilir.⁹

Türk Dış Politika Seçkinlerinin Ortadoğu Algulamaları

Türk dış politika seçkinleri içinde özellikle askeri-bürokrat kesimin kimlik algısı ve önemli ölçüde de diğer uluslara olan yaklaşımı Türkiye'nin Batı'ya olan yöneliminin bir sonucudur. Türk seçkinleri bölgeyi genellikle bir "İslam coğrafyası", "Arapların yaşadığı bir yer", "az gelişmiş", "bir çatışma bölgesi" ve "petrol zengini olduğu için Batının böl ve yönet politikalarına sahne olan bir yer" olarak görmektedirler.¹⁰ Türk seçkinleri İsrail'i "Batılı", "seküler", "demokratik" olarak tanımladıkları¹¹ ve İsrail'in ABD ile olan sıkı bağlarını dikkate aldıkları

7 "Bilişsel denge kuramına" göre, eğer bir kişi A kişisi ile olumlu bir ilişki içinde ise ve A ile B kişisi de arkadaşsa B kişisine de yakınlık gösterecek eğer aynı kişi A kişisi ile düşmanca bir ilişki içinde ise A'nın arkadaşı olan B'ye de kuşkulu yaklaşacaktır. Bkz.: Fritz Heider, *The Psychology of Inter-personal Relations*, New York: Willey, 1958.

8 Michael Ignatieff, *The Warrior's Honour: Ethnic War and the Modern Conscience*, London: Random House, 1998, s. 18.

9 Bu makalede benimsenen bakış açısı bir toplumun bir kimliği seçmediğini, varolan ve bağlı oldukları bir kimliğin farkına vardıklarını ileri süren yaklaşımlarla çelişmektedir. Kimliğin değişime açık ve tercihler sonucu belirlenen bir süreç olduğuna dikkat çeken eserlere bir Örneğin bkz.: Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup & Pierre Lemaitre, *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, London: Pinter, 1993, s.185.

10 Ortadoğu algıları konusunda burada yapılan değerlendirmeler S. Gülden Ayman tarafından 1999'da MERC (Middle East Research Competition) ödülü ile yürütülen *The Role of Belief Systems in the Turkish Foreign Policy Making Towards the Middle East* konulu araştırmanın sonuçlarına dayanmaktadır. Araştırmada Türk dış politika seçkinleri temelde parlamenterler, diplomatlar, askerler, köşe yazarları ve akademisyenlerden oluşan bir grup olarak ele alınmış, yazılı kaynakların yanı sıra seçilen bir örneklem grubuyla yüz yüze derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

11 Ümit Özdağ, "İsrail'in Kuzey Irak Politikası", *Avrasya Dosyası*, 1, 1999, s: 224-233, s.232.

ölçüde onu Ortadoğu'nun bir parçası değil Batı'nın bir parçası olarak algılamak eğilimindedirler.¹²

Genel eğilim Türkiye'yi Ortadoğu'nun bir parçası olarak düşünmemektir. Asker-bürokrat seçkinler Türkiye'yi bir Ortadoğu ülkesi olarak tanımlamaktan kaçınmaktadır çünkü Ortadoğu'yu İslami rejimlerle özdeşleştirmektedirler. Ayrıca, Türkiye'nin Ortadoğu ülkesi olarak kabul edilmesi durumunda Ortadoğu'daki çatışmaların içine kolayca sürükleneceğinden korkulmaktadır. Genellikle asker-bürokrat seçkinler tarafından Türkiye kısmen bir Ortadoğu ülkesi olarak tanımlandığında diğer özelliklerinden ziyade salt coğrafi konumu kastedilmektedir. Bunun istisnası, coğrafyaya özel anlamlar yükleyenler yani, Ortadoğu'yu Müslüman bir coğrafya olarak düşünen İslamcı seçkinler ile etnik Türklerin varlığı nedeniyle Ortadoğuyu Türk coğrafyasının bir uzantısı olarak algılayan Pantürkistlerdir.

Bir imge olarak Ortadoğu asker-bürokrat elit gözünde diğer etnik gruplardan ziyade Araplarla özdeştir. Pantürkistler içinse “Türklerin varlığına rağmen Arapların” egemenliğinde olan bir bölgedir. Bu bağlamda özellikle bu iki grup tarafından Ortadoğu'nun “Arapların bölgesi” ya da bir “Arap dünyası” olarak düşünüldüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.¹³

Araplar Türklerin gözünde “pis”, “tembel”, ve her şeyden önemlisi “arkadan hançerleyenlerdir.” Oysa, Ekşi, Şerif Hüseyin isyanının genellikle Arapların “güvenilmezliğinin” göstergesi olarak kabul edilmesine karşılık Osmanlı devlet adamlarının ve komutanlarının hatıralarında bunun yerel bir hadise olarak algılandığını belirtmekte ve Türk edebiyatında isyanın bir İngiliz kışkırtması olarak irdelenmesinin yanı sıra “yoksulluğun ve umutsuzluğun da bir sonucu” olarak işlendiğini vurgulamaktadır.¹⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülmesi birçok ulus-devlet ortaya çıkardığı halde bir tek Arapların isyanına bu denli tepkili yaklaşılması, başlangıçta “biz” içinde düşünülenin sonradan “ötekileşmesinin” yarattığı gerilimin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. “Savaş alanında gücümüzü sınayan düşman” Yunanlı iken, kurtulmak istediğimiz özelliklerimizi, eksikliklerimizi yüklediğimiz “içimizdeki düşman” Araptır.¹⁵

12 Osman Metin Öztürk, “Türkiye-İsrail Askeri İşbirliği Üzerine”, Avrasya Dosyası, 1, s: 250-258, s.252.

13 Örneğin bkz.: Ortadoğu ve Geleceği, SİSAV: İstanbul, 1982.

14 Davut Ekşi, “İmaj Sorunu ve Türk-Arap İlişkileri Üzerine Bir Deneme”, Avrasya Dosyası, 1, 2000, s: 124-130.

15 Gladstone “yansıtma mekanizmasının” şu koşullarda söz konusu olabileceğini söylemiştir: Kendindeki eksikleri kabullenememe, düşmanlaştırmaya müsait bir tarihi tecrübe ve kimlik, ilişkilerin çok sınırlı olması yani aslında birbirini tanımamaya kadar gidebilecek bir ‘sosyal mesafe’. Bkz.: Gladstone, “The Conception of...”, op.cit., s:133-134.

Berkes'e göre, Türkler Batı'ya yöneldikçe kendi geri kalmışlıklarının nedenini dinde görmüşlerdir. Farkında olmadıkları Arapların da Batı karşısında kendi az gelişmişliklerinin ve Batı medeniyetinden uzaklaşmalarının sorumlusu olarak Osmanlı idaresini suçladığı gerçeğidir. Berkes, Türklerin Araplardan uzaklaştıkları ölçüde, hayran oldukları Arapçaya yönelik tutumlarının da değiştiğine değinir.¹⁶ Arsel'in "Arap Milliyetçiliği ve Türkler" kitabı bu değişimin belki de en uç noktalarını bize sunmaktadır. Arsel'e göre, Araplar güzel konuşmayı severler, etkileyici konuşmalar yapmaya akıllı bir ulus olmaktan daha fazla önem verirler. Arsel, Arap dilinin Arap milliyetçiliği karşısında alelade Türk insanını kandırmak için bir araca dönüştüğünü iddia etmektedir.¹⁷

Ortadoğu "modern Batının" ve "gelişmekte olan Türkiye'nin" karşısında "medeniyetten uzak", "geri kalmış" olandır.¹⁸ Ortadoğu adeta bir "çöl", Türkiye ise bunun içinde bir "vaha" olarak algılanmaktadır. Türkiye ile Ortadoğu'nun kıyaslanması sosyal, siyasal ve ekonomik bir dizi alanda yapılmakta ve küçültücü pek çok değerlendirmeyi içine almaktadır. Bu bağlamda Ortadoğu öncelikle duyguların mantığının yerine geçtiği, demokratik olmayan hükümetlerin yönettiği, insan haklarının çiğnendiği ve kadınların ikinci sınıf vatandaş olduğu toplumlar olarak inceleme konusudur. Türkiye ile Ortadoğu arasında bir bağ kurulması kaçınılmaz olduğunda Türkiye'nin az gelişmiş Doğusu ile benzediği kabul edilmektedir.

Özellikle asker-sivil bürokrat kesimlerde Ortadoğu'nun, "içinden çıkılmaz bir bataklık" ve "tuzak" gibi olumsuz çağrışımları bulunmaktadır. Ayrıca "paramparça olmuş" bir bölge olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlar, Türkiye'nin "Ortadoğu'nun içine saplanmasından duyulan korkuyu da" da dile getirmektedir.¹⁹ Asker-sivil bürokrat kesimler için Ortadoğu "uzak durulması gereken bir sorunlar yumağı", "Türkiye'ye etnik ve dini çatışma ihraç eden dışsal bir çatışma kaynağıdır".²⁰ Yine aynı kesimlerce genelde paylaşılan bir bakış açısı, Türkiye'nin kendine özgü koşulları nedeniyle değil, Ortadoğu komşuları yüzünden etnik sorunlarla²¹ ve köktendincilikle uğraştığıdır. Türkiye'nin milli bütünlüğünün ve seküler rejiminin Ortadoğu'dan gelen tehditlere maruz olduğu algısı hâkimdir.²²

16 Niyazi Berkes, *İslamcılık, Ulusçuluk, Sosyalizm* Ankara: Bilgi Yayınevi, 1975, s.14.

17 İlhan Arsel, *Arap Milliyetçiliği ve Türkler*, Ankara: Kaynak Yayınları 1973, s.354-358.

18 Muzaffer Erendil, *Çağdaş Ortadoğu Olayları*, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1992, s.63.

19 Örneğin bkz.: Ceyda Aslı Kılıçkiran, "Turkey and the Middle East: Dealing with a Restless Neighbourhood", *CIDC Insight*, September 1998, s: 13-21.

20 Örneğin, Mehmet Atay, "Ortadoğu'da Terör Savaşları ve Barış Arayışları", *Avrasya Dosyası*, 2, 1996, s: 117-143, s.118.

21 Örneğin bkz.: Mehmet Kocaoğlu, "Suriye'nin Ortadoğu'daki Çıkılmaz ve Bölücü Terör Örgütü PKK'yı Türkiye'ye Karşı bir Baskı Aracı Olarak Kullanması", *Avrasya Dosyası*, 3, 1995,

Türk seçkinlerinin algılarında çoğunlukla Ortadoğu'nun sorunları yapısaldır bu nedenle de sürekli. Uluslararası sorunların tahliline ışık tutan psikolojik araştırmalar, sorunların nedenlerini nasıl algıladığının, sorunların çözümüne yönelik beklenti ve duyguları olduğu kadar verilen karşılıkları da belirlediğini ortaya koymaktadır.²³ Örneğin, Weiner üç olgunun birbiriyle yakın bir ilişki içinde olduğunu vurgulamaktadır. Birincisi, “olayların kaynağıyla ilgili algı”, ikincisi, verilen “duygusal tepki” ve üçüncüsü, ise “davranışsal tepkidir”. Olumsuz bir olayın nedenleri ne kadar kalıcı ve değişmez nitelikte algılanıyorsa onun tekrarlanması yönünde beklenti de o denli güçlü bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Durumun değişmeyeceğine dair beklenti “çaresizlik” duygusunu beraberinde getirmekte ve bireyi olayların gidişatını etkileyecek yönde tutumlar geliştirmekten de alıkoymaktadır. Bu anlamda Türk dış politika seçkinleri genelde Ortadoğu'daki sorunların kaynağıyla ilgili değerlendirmelerinde kalıcı nedenlere atıf yapmalarına paralel olarak olayların gidişatını değiştirmenin pek de mümkün olmadığına yönelik duygular içinde uzun vadeli stratejik eylem planlarından da uzak kalmaktadırlar.²⁴

Din ve tarih ortaklığını önemseyen İslamcı seçkinler dışında hemen hemen tüm Türk dış politika seçkinlerine egemen olan görüş; Ortadoğu bölgesindeki sorunların Türkiye'nin tutumu ne olursa olsun çözümlenemeyecek ve hatta Türkiye'yi de içine alabilecek kadar tehlikeli olduğu yolundadır. İslamcı seçkinlerde ise, bölgenin Türkiye'nin liderliğine muhtaç olduğu ve suni ayrılıkların ancak Osmanlı'nın birleştiriciliğinden ilham alan politikalarla sağlanacağı kanısı mevcuttur.

Ortadoğu'daki çatışmaları kalıcı nedenlere bağlayan ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki olayların gidişatını değiştirebileceğine genellikle inanmayan Türk dış politika seçkinlerinin Ortadoğu ile çok fazla ilgilenilmemesini şu nedenler çerçevesinde açıkladıkları görülmektedir:

- Ortadoğu'yla daha fazla ilgilenirsek, çatışma taraflarından birini veya diğerini desteklemek zorunda kalacağız;
- Ortadoğu'yla daha fazla ilgilenirsek, sorunların içine çekilip onların bir parçası olacağız;

s: 83-104; Mehmet Kocaoğlu, Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1995.

22 Bkz.: Meliha Altunışık, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri”, Meliha Altunışık der., Türkiye ve Ortadoğu, Tarih, Kimlik ve Güvenlik, Ankara: Boyut, 1999, içinde, s: 181-215, s. 196.

23 Friedrich Forsterling, “Attributional Concepts in Clinical Psychology”, American Psychologist, 41, 1986, s: 275-285; H. H. Kelley ve L. J. Michela, “Attribution Theory and Research”, Annual Review of Psychology, 31, 1980, s: 457-501.

24Bernard Weiner, “An Attributional Theory of Achievement Motivation and Emotion”, Psychological Review, 92, 1985, s: 548-573.

- Araplar, Osmanlı geçmişini yanlış yorumlamalarından kaynaklanan psikolojik nedenlerden ötürü Türkiye'nin Ortadoğu'yla daha fazla ilgilenmesini istemez;
- Ortadoğu'da lider rolü oynamak için rekabet eden bazı ölkeler (Mısır ve Suriye) var ki Türkiye'nin nüfuzunu kendi amaçlarına yönelik bir engel olarak görecek;
- Batılı müttefiklerimiz Türkiye'nin Ortadoğu için kendi projelerine sahip olmasını ve kendi başına hareket etmesini hoş karşılamayacak;
- Türkiye'nin büyük bir güç potansiyeli olsa da çözmesi gereken iç sorunları var; bu yüzden Ortadoğu'ya odaklanarak değişim ve barış yolunda güçlü bir etki yaratması mümkün değil;
- Türkiye ile olan sorunlar bağlamında, sorunları yaratan Türkiye değil, Türkiye'nin komşuları. Öyleyse, çözüm yolunda önce onların Türk devletine daha fazla iyi niyet ve saygı ile yaklaşımları gerekli;
- Ortadoğu siyasetine etki edebilecek ekonomik kaynaklara sahip deęiliz.

Türk dış politika seçkinleri, aralarındaki algı ve yaklaşım farklarına karşılık, Ortadoğu'da çatışmaların ve sorunların kaynağıyla ilgili tahlillerinde bir noktada birleşmektedirler. Bu da onların Ortadoğu'nun neden sorunlu bir bölge olduğuna dair verdikleri ana cevaptan, 'emperyalist güç mücadelelerine' atıfta bulunarak yaptıkları açıklamalardan kaynaklanmaktadır. Ortadoğu Türk dış politika seçkinlerinin önemli bir kısmının gözünde büyük güçlerin enerji kaynaklarına hakim olma çabalarının bir nesnesi; devletlerin suni sınırlarla bölündüğü ve petrole daha kolay erişim için etnik sorunların körüklendiğı bir bölge görünümündedir.²⁵ Bu anlamda, Türk seçkinlerinin genelde Ortadoğu'daki gelişmeleri büyük güçler rekabeti perspektifinden okuduğı bir gerçektir.²⁶

Türk seçkinlerinin algılarında, Araplar, "aynı kökenden gelen insanların Batının emperyal amaçları doğrultusunda birbirleri ile savaştırılmaları ve sonunda insanların yitirilip toprakların bölünmesi" durumuna bariz bir örnektir. Türk seçkinleri Ortadoğu'ya ve Ortadoğulu halklara bakarken aslında onları kendi benliklerinin süzgecinden geçirek değerlendirmektedirler. Bu hem "takdir edilen" hem de "horgörülen" özellikleri içermektedir. Türk seçkinleri "köklü bir devlet geleneğı", "güçlü bir ordusu" olan "bağımsız" uluslara saygı duymaktadır çünkü bunlar Türk seçkinlerinin çoğunlukla sahip olmaktan gururlandığı şeylerdir. Nitekim, Türk seçkinlerinin İran'a Araplardan farklı bir yaklaşım içinde olmasında İran'ın Türkiye ile kıyaslanabilir güç unsurlarına sahip olmasının yanında sayılan özelliklerinden

25 Bu konuda bazı örnekler için bkz.: Sami Karamısır, Uluslararası Terör Dedikleri, İstanbul: FEV Vakfı Yayınları, 1992, s.44; Anıl Çeçen, "Bir İran Değerlendirmesi", Avrasya Dosyası, 3, 1999, s: 343-355.

26 Örneğın bkz.: İsmetGiritli, Superpowers in the Middle East, İstanbul: İstanbul Hukuk Fakültesi Yayını, 1972.

dolayı saygı duyulan bir ülke olmasının da önemli bir rolü vardır.

Türk seçkinleri genelde, Türk kimliğinin ayrılmaz bir parçasını oluşturan bazı özelliklerden Arapların yoksun olduklarını gözlemlediklerinde onları hem küçümsemekte hem de benzer bir duruma düşmenin korkusunu yaşamaktadırlar. Batılılar tarafından “işgal edilmek” ve “bölünmek” Türklerin Cumhuriyet’in kuruluşuyla bilinç altına attığı, bastırıldığı bir duygudur. Türk kimliğinde yüceltilen iki önemli değer “milli birlik” ve “bütünlüktür”. Türkler Ortadoğu’ya baktıklarında, Türk ulusunun ve topraklarının diğer Ortadoğu halkları gibi bölünmesinden endişe duymaktadırlar. Bu korku Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülmesinin yarattığı travmayı ifade eden “Sevr sendromu” ile de içiçe geçmektedir. Bu noktada Türklerle Arapların bilişsel düzeyde yollarını keşiştirenin Araplarla paylaştıkları olumlu nitelikler değil, kötü tecrübeler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kimlik algılarının dış politika yönelimleri ile ilişkisini daha iyi irdelemek için ‘rol kavramı’ üzerinde durulabilir. “Rol kavramı”; ne tür bir dış politika davranışının beklendiğine yönelik bir ilkeler kümesinin varlığına işaret etmektedir. Dış politika kararlarını verenlerin karmaşık bir siyasi gerçekliği basitleştirmek ve anlaşılır kılmak için kullandıkları bir “yol haritası” olarak düşünülebilir.²⁷ Dış politika analizinde rol kavramına değinilmesi Holsti'nin 1970'de yayınlanan bir makalesiyedir. Holsti'ye göre, "*Ulusal rol kavramı, karar alıcının, hangi kararların, kuralların ve hareketlerin (kendi) devletinin niteliğine ve işlevlerine uygun olduğu hakkındaki (kendi) tanımını ifade eder.*"²⁸ Her ne kadar Holsti, dış politikada rol kavramıyla kimlik konusunu açık bir şekilde ilişkilendirmemiş olsa da, bu kavramların algıları nasıl yapılandırdığı ve dış politikaya nasıl rehberlik ettiği üzerinde durmuştur. Rol kavramı, devletin dış politikada bir oyuncu olarak kimliğini oluşturmada ve diğer devletlerle olan ilişkilerinin hangi kalıplar içinde gerçekleştirilebileceğine dair genel çerçeveler ve ilkeler sunmaktadır. Ancak, ulusal kimlik yorumlarının siyasal aktörler arasında bir müzakere konusu olmasına benzer şekilde rol tanımları da tartışılan, sorgulanan ve değişebilen çerçeveler olduğu unutulmamalıdır.

Ortadoğu'ya müdahil olmamak, bölgeye yönelik Türk dış politikasının önemli bir yönüdür. Türk dış politika seçkinleri Türkiye'nin güvenliğinin doğrudan tehdit altında olduğu durumlar haricinde herhangi bir askeri müdahale seçeneğine çekingen yaklaşmaktadır. Geleneksel Ortadoğu politikası

27 Judith Goldstein & Robert Keohane der., *Ideas & Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change*, Ithaca, Cornell University Press, 1993, s.3.

28 Kalevi Holsti, “National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy”, Stephen Walker der., *Role Theory and Foreign Policy Analysis*, Durham: Duke University Press, 1987, içinde, s.12.

içinde Türkiye'ye biçilebilecek rollerin sınırlarını şu satırlarda bulmak mümkündür:

“1. Türkiye bölge güvenliği için önemlidir. Tüm gelişmeler bizi kaygılandırmaktadır. Öyleyse, bölgedeki tüm gelişmeleri izlemeli; ancak güvenliğimizi yakından tehdit eden krizler hariç, ön saflarda olmamalıyız. Yalnız Ortadoğu'nun mevcut yapısı üzerindeki düzenlemeler bizi etkilediğinde sesimizi duyurmaya çalışmalıyız. 2. Bunu yaparken bir liderlik rolü üstlenmeye çalıştığımız izlenimi vermemeliyiz, çünkü bu istemediğimiz gerilimler yaratacaktır. 3. İlişkilerimizi bu parametreler içinde geliştirirken Araplar arasındaki rekabet ve anlaşmazlıklara bulaşmamalıyız. 4. Yakın gelecekte değişmesi mümkün rejimler ve liderler ile kendimizi özdeşleştirmemeye dikkat etmeliyiz. Özellikle, dış dünyaya geleneksel ve otokratik rejimlerin dostu ve destekçisi olduğumuz izlenimini vermemeliyiz. 5. Türkiye Araplar arasındaki gruplaşmaların bir parçası olmadan ve bu ülkelerin iç sorunlarına müdahale etmeden; dostluk, barış ve istikrardan yana bir ülke izlenimi vermelidir. 6. Belki böyle bir politika Türkiye'nin Ortadoğu'da daha önemli bir konuma gelmesini hemen sağlamayacaktır; ancak herhangi bir risk de taşımamaktadır ve Türkiye'ye uzun vadede güçlü bir etki verecektir.”²⁹

Türk Dış Politika Seçkinlerinin Ortadoğu Algılarının Yeniden Tanımlanmasında Irak Savaşı'nın Rolü

Tüm diğer kimlikler gibi, Türk kimliği de durağan bir gerçeklik değildir; “biz kimiz?” veya “kim olmak istiyoruz?” soruları çerçevesinde yeniden tanımlanmaya devam eden bir süreçtir. Kimliğin tanımında hangi öğelerin ön plana çıkacağı başta iktidar değişikliği olmak üzere içerden gelen güdülerden kaynaklanabileceği gibi dış etmenlerce de belirlenebilir. Türkiye 1960'larda Batı ile ilişkilerinde Kıbrıs yüzünden yaşadığı hayal kırıklığı yüzünden tüm çıkarlarının Batılı müttefikleri ile aynı paralelde olmayabileceğini görerek Üçüncü Dünya'ya ilgi duymaya başlamıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin Doğu'ya ve Ortadoğu'ya açılmaya karar vermesinin gerisinde İnönü'nün Kıbrıs'a askeri müdahale kararının, ünlü Johnson mektubu ve Birleşmiş Milletler'in 18 Aralık 1965 tarihli ve 2077 sayılı kararı ile karşılanmasının yarattığı tepkinin önemli bir rolü vardır.

Irak Savaşı da Türklerin Ortadoğu algısını yeniden şekillendirebilecek yönde, geçmişte kalan bazı tarihi travmaların tekrar hissedildiği, yaşanan kötü tecrübelerin tekrar hatırlanmaya başladığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk halkının yüzde 94'ü savaşa karşı çıkmıştır.³⁰ Gerek Türk kamuoyunda gerekse de seçkinler düzeyinde hissedilen savaş karşıtlığını,

²⁹ Ortadoğu ve Geleceği, op.cit., s.210.

³⁰ Recep Tayyip Erdoğan, “Common Strategic Vision”, The Washington Post, 21 April 2003.

“milli birliğe” ve “egemenliğin muhafazasına” verilen önemle açıklamak mümkündür. Amerikalıların Irak'ı işgal etmekteki ısrarı karşısında Ankara'nın hayal kırıklığı ve işgal sonrasında güvenlik ve istikrarı sağlamada yaşanan zorluklar “Ortadoğu'yu kendi hegemonik amaçları için bölüp yönetmeye çalışan emperyalist Batı” yönündeki algıları tekrar canlandırarak bölünme ve işgal travmasını yeniden canlandırmıştır. Amerikan Pew araştırma şirketinin yaptırdığı Avrupa'da Müslümanlar konulu kamuoyu yoklamasının açıklanan sonuçlarına göre, “Türk toplumu hızla Batı'dan uzaklaşmaktadır”. Türkler arasında ABD'ye olumlu bakanların oranı yüzde 12'de kalırken Türklerin yüzde 76'sı ABD'yi olumsuz değerlendirmektedir. ABD'nin “terörle savaşına” Irak işgalinden önce karşı çıkanların oranı 2002'de yüzde 58 iken, bu oran 2005'te yüzde 71'e, 2006'da ise yüzde 77'ye çıkmıştır. Yine aynı araştırmanın sonuçlarına göre, Türklerin yüzde 51'i kendisini “önce Müslüman” olarak tanımlamakta yüzde 37'si ise, “Avrupalıların Müslümanlara karşı düşmanca tutumları” olduğuna inanmaktadır.³¹

Türk hükümetinin Ortadoğu politikası bu ortamda çok kırılğan bir dengeyi muhafaza etme gayreti içine girmiştir. Bir taraftan 1 Mart tezkeresine rağmen ABD ile olan ilişkilerinin stratejik boyutunun önemsendiğini vurgulayan ve her ne kadar “demokrasinin dayatılmasına” karşı çıkılıyorsa da ABD ile aynı nihai amaçlarda birleşildiğini göstermeye yönelik adımlar atılmaya devam edilirken³² diğer taraftan da ABD'nin tek taraflı politikalarını hayata geçirme kabiliyetini yumuşak bir şekilde frenleyecek çok taraflı diplomatik ilişkilerden ve özellikle bölgenin nabzını tutmaya yönelik girişimlerden yana olunmuştur. Bu aslında Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) içinde 1 Mart tezkeresi tartışmalarıyla su yüzüne çıkan, “partinin gücünün muhafazası yolunda ABD'nin desteğini hayati addeden dolayısıyla da ABD'nin Irak'taki savaşına destek verilmesini gerekli” gören kanatla “Türkiye'nin kendi medeniyet çizgisi olan İslam Dünyasının ve bu Dünya içindeki merkezi konumunun farkında olması gereğine vurgu yapan ve dış politikada Türkiye'nin çıkarlarının savunulması için çok yönlü ve çok taraflı bir arayıştan yana olan” kanat arasındaki uzlaşma çabasının da bir sonucudur.³³

Türkiye'nin Irak'taki çıkarları, “Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması”, “PKK'nın tekrar aktif hale gelmesinin engellenmesi” ve “Iraklı Türkmenlerin haklarının korunması” doğrultusunda tanımlanmaktadır. Irak'taki gelişmeler Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt Devleti oluşumuna doğru

31 “Batı'dan Uzaklaşıyoruz”, Milliyet, 8 Temmuz 2006, s.12.

32 Türkiye Haziran 2004'de Sea Island'da yapılan G-8 Zirvesine demokratik bir ortak olarak katılmış ve Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişiminin girişiminin bir mekanizması olan Demokrasi Yardımı Diyalogunun İtalya ve Yemen ile birlikte eşbaşkanı olmuştur.

33 AK Parti içindeki bölünme konusunda ayrıntılı bir analiz için bkz.: Şaban Kardaş, “Turkey and Iraqi Crisis”, M. Hakan Yavuz der., The Emergence of a New Turkey, Salt Lake City: The University of Utah Press, 2006, içinde, s: 306-330, özellikle s. 317-328.

gittiği oranda Türkiye'nin de bundan milli birlik, beraberlik ve toprak bütünlüğü anlamında olumsuz etkileneceği yolundaki algılamalar güçlenirken Türkler giderek kendilerini Arapların yerine koymaya ve onlara yakınlık duymaya başlamıştır.

“Ortadoğu’da çatışmanın ana sorumlusu bölge dışı büyük güçler” algılamasının güçlenmesi sonucunda yakın geçmişte Türkiye’nin güvenlik sorunlarının yani terörizmin ve köktendinciliğin kaynağı olarak algılanan Ortadoğulu Müslüman ülkelere özellikle de komşularımıza yönelik tedirginlik ve kuşku ikincil plana düşmeye başlamıştır. Türkiye’nin diğer komşularına benzer bir bölünme tehdidiyle karşı karşıya olduğunun hissedilmesinin bir diğer önemli sonucu, Ortadoğu algılarında birbirlerinden farklılaşan Türk dış politika seçkinlerinin ortak bir çerçevede buluşmasını mümkün kılmasıdır. Asker-sivil bürokrat seçkinlerinden farklı olarak Ortadoğu’daki Müslüman ülkelerle Türkiye arasında işbirliğini mümkün ve de olması gereken bir hedef olarak gören bir gelenekten gelen AK Parti iktidarının bölgesel inisiyatiflere hız vermesinin, komşu ülkelerle temaslarını arttırmasının, itirazla karşılanmamasının sırrı da buradadır.

Türkiye’nin, İran ve Suriye ile yakın temasları ve diğer Müslüman ülkelerle yakın temaslar kurması için elverişli bir ortamın doğmasının içteki nedenleri, AK Parti iktidarının politikaları ve bu politikaların, benzer çabalara bir zamanlar şiddetle karşı çıkan seküler sivil-asker bürokrat kesimlerce sorgulanmamasıdır. Dıştaki nedenlerin başında ise, İran ve Suriye’nin, artan yalnızlığı karşısında Türkiye ile iyi geçinmenin kendi çıkarlarına hizmet edeceğini düşünmeleri kadar Türkiye’nin Irak Savaşı’nda Amerikan askerlerinin topraklarını kullanmasına izin vermemesinin Arap kamuoylarında Türkiye’ye olan önyargıları kırıcı bir etki yaratması gelmektedir.

Diplomatik Hareketliliğin Artışı

Irak Savaşı sonrasında Türkiye’nin bölgesel politikalarında ve komşularıyla olan ilişkilerinde yoğun bir diplomatik hareketlilik gözlenmeye başlamıştır. 2004 Ocak ayı başında Beşar Esad’ın Türkiye ziyareti Suriye Devlet Başkanlığı düzeyinde gerçekleşen ilk ziyaret olmuş ve Türkiye Suriye’nin ikili ilişkilerin daha da iyileştirilmesine yönelik teklifini kabul etmiştir. Ziyaretin hemen ertesinde Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması ve istikrarın sağlanmasının gereği üzerine ortak bir açıklama yapılmıştır. Suriye Devlet Başkanı Esad’ın vurguladığı üzere, *‘Türkiye ve Suriye sadece bölgede bir Kürt devletinin oluşumuna karşı değildir aynı zamanda Irak’ın bütünlüğünü bozacak tüm devletlere de karşıdır’*.³⁴ İki devlet arasında ikili ticaretteki çifte vergilendirme uygulamasını kaldıran, karşılıklı yatırımları teşvik eden, turizm

34 The Daily Star, 7 Ocak 2004.

sektöründe işbirliğini öngören ve karşılıklı olarak mayınların temizlenmesine yönelik bir dizi anlaşma imzalandığı görülmektedir.

Türkiye savaş sonrası ortamda diğer Arap ülkeleriyle de ilişkileri arttırmıştır. 2004 Şubat ayında Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek Ankara'yı içinde üç bakan ve Mısır istihbarat örgütünün başının da yer aldığı bir heyetle ziyaret etmiştir. Liderler Irak'ın bütünlüğünü tehlikeye atacak tüm gelişmelere karşı duracaklarını açıklamışlardır. Nisan ve Mayıs 2004 tarihlerinde de Lübnan Dışişleri Bakanı Jean Obeyd ve merhum Lübnan Başbakanı Refik el-Hariri Ankara'ya resmi bir ziyarette bulunmuşlardır.

Türkiye'nin adayı olan Ekmeleddin İhsanoğlu'nun İslam Konferansı Örgütü'ne (İKÖ) 16 Haziran 2004'de Genel Sekreter seçilmesi, bundan iki yıl sonra 2006'da Türkiye'nin Arap Ligi'ne üye olarak başvurması ve her ne kadar üyeliği ger çevrildiyse de Mart 2006'da gerçekleşen Hartum Zirvesi'nde 'daimi gözlemci' statüsü edinmesi Türkiye'nin bölgede artan diplomatik hareketliliğinin diğer önemli göstergeleridir.

Türk-İran ilişkilerinde de Irak işgalinden sonra yeni bir canlanma yaşanmıştır. 27 Haziran 2004 tarihinde Tahran'ı ziyaret eden Başbakan Tayyip Erdoğan Türkiye ile İran arasında daha yakın ilişkilerin olmasını ve ikili ticaretin artmasını arzuladığını belirtmiştir. Türkiye ve İran bölgenin geleceği özellikle de Kürt milliyetçiliği konusunda temaslarını sıklaştırmış ve İran Türkiye'nin PKK'ya yönelik hareketlerine destek vermeye başlamıştır.³⁵

Türkiye'nin bölgede artan diplomatik hareketliliğinin önemli bir boyutu da Irak'a Komşu Ülkeler Toplantılarıdır. Irak Savaşı'na gitgide yaklaşıırken, yıkıcı etkilerden korunmaya çalışarak Türkiye 23 Ocak 2003'te barışa son bir şans tanımak için bir girişimde bulunmuş ve Mısır, İran, Ürdün, Suudi Arabistan ve Suriye dışişleri bakanlarının katıldığı toplantının ev sahipliğini yapmıştır. Toplantı sonrasında yapılan ortak açıklamada amaçlananlar, Iraklı liderlere barış ve istikrarı koruma yönündeki sorumluluklarını yerine getirme çağrısında bulunmak; Irak'ın toprak bütünlüğü ve milli birliğine yönelik desteklerinde ne kadar kararlı olduklarını göstermek ve Irak meselesinin çok taraflı olduğunu hatırlatmak olarak belirtilmiştir.

Her ne kadar bu girişim Irak Savaşı'nı engellemekte yetersiz kalmışsa da, Irak'a komşu ülkelere, Irak'taki gelişmeleri ve bunların bölgesel ve uluslararası düzeydeki etkilerini tartışmak için bir platform sağlamıştır.¹⁸

35 İran'ın Ankara Büyükelçisi Firuz Devletabadi İran ve Türkiye'nin PKK'ya karşı ortak tatbikat düzenlemelerinin bir iddia değil gerçek olduğunu açıklamıştır. "PKK ile Mücadelede Türkiye ile İşbirliğimiz Var", Milliyet, 25 Temmuz 2006, s. 20

Nisan 2003'de Riyad'da³⁶, 28 Mayıs 2003'te Tahran'da³⁷, 2 Kasım 2003'te Şam'da³⁸, 14-15 Şubat 2004'te Kuveyt'te³⁹, 21 Temmuz 2004'te Kahire'de⁴⁰ Irak'a komşu ülkelerin dışişleri bakanları görüşmeye devam etmişlerdir. Görüşmeler Haziran 2004'te İstanbul'da, 23 Kasım 2004'de Şarm El Şeyh'te⁴¹ ve 6 Ocak 2005 Amman'da⁴² yapılan İslam Konferansı Örgütü Dışişleri Bakanları konferanslarında da gayriresmi biçimde sürdürülmüştür. Çoğu İKÖ ülkesi Saddam'ı deviren savaşa karşı çıkmış olmasına ve İKÖ'nün geçiş sürecinde Irak'a aktif bir şekilde yardım etmeye karar vermesine karşılık siyasal sürece nasıl yardım edilebileceği konusunda ortak bir görüşe varılamamış ve ABD önderliğindeki güçlere yardım edecek barış güçleri önerilememiştir. 29-30 Nisan 2005 tarihinde Türkiye 8. Irak'a Komşu Ülkeler Toplantısına ev sahipliği yapmıştır. Toplantıya Bahreyn, Mısır, İran, Irak, Ürdün Kuveyt, Türkiye, Suriye, Suudi Arabistan dışişleri bakanları, Arap Ligi Genel Sekreteri ve İKÖ Genel Sekreteri katılmıştır. Katılımcılar seçimlerin gerçekleştirilmesini memnuniyetle karşıladıklarını ifade etmiş, geçici hükümetin oluşturulmasına destek vermiştir.⁴³ 9. Irak'a Komşu Ülkeler Dışişleri Bakanları Toplantısı 8 Temmuz 2006'da Tahran'da gerçekleşmiştir. Nihai açıklamada diğer tüm toplantılarda ele alınan konulardan, vurgulanan hususlardan farklı bir şey söylenmezken Irak hükümetinin ve halkının güvenlik ve istikrar konusundaki çabalarının bölge ülkelerince de desteklenmesi gereği üzerinde bir kez daha durulduğu görülmektedir.⁴⁴

Irak'a Komşu Ülkeler Dışişleri Bakanları toplantılarının Türkiye için önemi ona Irak'la ilgili güvenlik kaygılarını paylaşma fırsatını vermesindedir. Türkiye bunu hem PKK'yı⁴⁵ kınamak için, hem Irak'ın geleceği hakkında görüş alışverişinde bulunmak için; hem de Türkmenlerin hakları ve güvenliği

36 "Perspectives", www.byegm.gov.tr/yayınlarımız/newspot/2003/jan-apr/n32.htm

37 "Final Statement of the Tehran Meeting of Iraq's Neighbouring States, Iraq-Regional Politics", 12. February 2004, www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/041202/200412o211.html.

38 Irak'a komşu Ülkeler Toplantısı Sona Erdi", Hürriyet, 2.11.2003, s.1.

39 "Iraq Neighbouring Countries Ministerial Meeting", www.kuwaitmission.com/incmen.html.

40 "Philippine Hostage Leaves Iraq, Cairo Meeting Starts Deliberations", www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/040722/2004072209.html.

41 "Final Communique of International Ministerial Meeting of the Neighbouring Countries of Iraq, the G8 and China", 25 November-1 December 2004, 718, weekly.ahram.org.eg/2004/718/fr3.htm.

42 "Final Communique of Iraq Neighboring Countries Meeting in Amman", www.mfa.gov.jo/pages.php?menu_id=706

43 "Report of the Secretary General to UN Security Council", 7 Haziran 2006, www.reliefweb.int/library/documents/2005/unsc-irq-07jun.pdf

44 "Full Text of Statement issued at 9th Meeting of Iraq's Neighboring States" Payvand's Iran News, <http://www.payvand.com/news/06/jul/1076.html>

45 "Ürdün'de toplanan Irak'a komşu ülkeler zirvesi sonuç bildirisine Türkiye'nin PKK hassasiyeti girdi", Sabah, 7 Ocak 2005.

hakkındaki kaygılarını dile getirmek için kullanmıştır.⁴⁶ Bu toplantıların temel zafiyeti ise Irak'ın geleceği için kapsamlı bir yol haritası sunamamaları ve Irak'ta savaş sonrası dönemde BM'ye büyük bir rol biçmelerinden kaynaklanmıştır ki bunun gerçekleşmesi pek de muhtemel değildir.

Sonuç

ABD'nin Irak işgali ve işgal sonrasında yaşanan gelişmeler Türk dış politika seçkinlerinin kimlik algılarını ve dolayısıyla tercihlerini etkileyen önemli bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün Türkiye'deki genel kanı, Ortadoğu'nun mevcut yapısının değiştirilmek istendiğidir. Böyle bir süreç Türkiye'nin çıkarlarını ve güvenliğini doğrudan etkileyeceği için Ortadoğu'dan uzak durulması şansı yoktur. Ancak, dış politikada yaşanan bu hareketliliği sadece realist bir perspektiften değerlendirmek yeterli değildir. Realist okula göre, dış politikada devletleri dostluklar değil, çıkarlar yakınlaştırmaktadır (ve yakınlaştırmalıdır). Oysa burada da ortaya konulmaya çalışıldığı üzere, devletleri birlikte hareket etmeye yönelten çıkar algıları kolektif kimlik algılarından bağımsız değil kimlik algılarına paralel bir gelişim izlemektedir.

46 "Komşulara Kerkük Uyarısı", Radikal, 22 Temmuz 2004.

Kaynakça

'Philippine Hostage Leaves Iraq, Cairo Meeting Starts Deliberations',
www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/040722/2004072209.html.

"Final Communique of International Ministerial Meeting of the Neighbouring Countries of Iraq, the G8 and China", 25 November-1 December 2004, 718,
weekly.ahram.org.eg/2004/718/fr3.htm.

"Final Communiqué of Iraq Neighboring Countries Meeting in Amman",
www.mfa.gov.jo/pages.php?menu_id=706

"Final Statement of the Tehran Meeting of Iraq's Neighbouring States, Iraq-Regional Politics", 12 February 2004,
www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/041202/200412o211.html.

"Full Text of Statement issued at 9th Meeting of Iraq's Neighboring States"
Payvand's Iran News, <http://www.payvand.com/news/06/jul/1076.html>

"Iraq Neighbouring Countries Ministerial Meeting",
www.kuwaitmission.com/incmen.html.

"Perspectives", www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/newspot/2003/jan-apr/n32.htm

"Report of the Secretary General to UN Security Council", 7 Haziran 2006,
www.reliefweb.int/library/documents/2005/unsc-irq-07jun.pdf

ALTUNIŞIK, Meliha "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri", Meliha Altunışık der., *Türkiye ve Ortadoğu, Tarih, Kimlik ve Güvenlik*, Ankara: Boyut, 1999.

ARSEL, İlhan, *Arap Milliyetçiliği ve Türkler*, Ankara: Kaynak Yayınları 1973.

ATAY, Mehmet, "Ortadoğu'da Terör Savaşları ve Barış Arayışları", *Avrasya Dosyası*, 2, 1996.

AYMAN, S. Gülden, The Role of Belief Systems in the Turkish Foreign Policy Making Towards the Middle East konulu araştırma, MERC (Middle East Research Competition), 1999

BERKES, Niyazi, *İslamcılık, Ulusçuluk, Sosyalizm*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1975.

CLARKE, Michael, "Introduction", M.Clarke, der., *New Perspectives on Security*, London: Brassey's, 1993.

ÇEÇEN, Anıl, "Bir İnan Değerlendirmesi", *Avrasya Dosyası*, 3, 1999.

DEUTSCH, Karl W. and Richard Meritt, "Effects of Events on National and International Images", Herbert C. Kelman der., *International Behavior*, New York: Holt, Rinehart and Winston, 1958.

DURBIN, E. F. M. and J. Bowlby, *Personal Aggressiveness and War*, New York: Columbia University Press, 1950.

EKŞİ, Davut, "İmaj Sorunu ve Türk-Arap İlişkileri Üzerine Bir Deneme", *Avrasya Dosyası*, 1, 2000, s: 124-130.

ERDOĞAN, Recep Tayyip, "Common Strategic Vision", *The Washington Post*, 21 April 2003.

ERENDİL, Muzaffer, *Çağdaş Ortadoğu Olayları*, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1992, s.63.

FLUGEL, J. C., *Man, Morals and Society*, New York: International Universities Press, 1945.

FORSTERLING, Friedrich, "Attributional Concepts in Clinical Psychology", *American Psychologist*, 41, 1986.

GİRİTLİ, İsmet, *Superpowers in the Middle East*, İstanbul: İstanbul Hukuk Fakültesi Yayını, 1972.

GLADSTONE, Arthur, "The Conception of the enemy", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol.3, No.2, June 1959.

GLASER, Charles, "Political Consequences of Military Strategy", *World Politics*, 44, July 1992.

- GLOVER, E., *Sadism and Pasifism*, London: George Allen & Unwin, 1933.
- GOLDSTEİN, Judith & Robert Keohane der., *Ideas & Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change*, Ithaca, Cornell University Press, 1993.
- HEIDER, Fritz, *The Psychology of Inter-personal Relations*, New York: Willey, 1958.
- HOLSTI, Kalevi, "National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy", Stephen Walker (der.), *Role Theory and Foreign Policy Analysis*, Durham: Duke University Press, 1987.
- HÜRRIYET, "İrak'a komşu Ülkeler Toplantısı Sona Erdi", 2.11.2003, s.1.
- IGNATIËFF, Michael, *The Warrior's Honour: Ethnic War and the Modern Conscience*, London: Random House, 1998.
- JONES, E., "Psychopathology and International Tension", *Essays in Applied Psycho-analysis*, I London: Hogart Press, 1951.
- KARAMISIR, Sami, *Uluslararası Terör Dedikleri*, İstanbul: FEV Vakfı Yayınları, 1992.
- KARDAŞ, Şaban, "Turkey and ıraqi Crisis", M. Hakan Yavuz der., *The Emergence of a New Turkey*, Salt Lake City: The University of Utah Press, 2006.
- KELLEY, H. H. ve L. J. Michela, "Attribution Theory and Research", *Annual Review of Psychology*, 31.
- KILIÇKIRAN, Ceyda Aslı "Turkey and the Middle East: Dealing with a Restless Neighbourhood", *CIDC Insight*, September 1998.
- KOCAOĞLU, Mehmet, *Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu*, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1995.
- KOCAOĞLU, Mehmet, "Suriye'nin Ortadoğu'daki Çıkmazı ve Bölücü Terör Örgütü PKK'yı Türkiye'ye Karşı bir Baskı Aracı Olarak Kullanması", *Avrasya Dosyası*, 3, 1995.

LİPSHUTZ, Ronnie “Negotiating the Boundaries of Difference and Security at the Millenium’s End” Ronnie Lipschutz, (der.) *On Security*, New York: Columbia University Press, 1995.

Milliyet, “Batı’dan Uzaklaşıyoruz”, 8 Temmuz 2006.

Milliyet, “PKK ile Mücadelede Türkiye ile İşbirliğimiz Var”, 25 Temmuz 2006.

Ortadoğu ve Geleceği, SİSAV: İstanbul, 1982.

ÖZDAĞ, Ümit, “İsrail’in Kuzey Irak Politikası”, *Avrasya Dosyası*, 1, 1999.

ÖZTÜRK, Osman Metin, “Türkiye-İsrail Askeri İşbirliği Üzerine”, *Avrasya Dosyası*, 1.

Radikal, “Komşulara Kerkük Uyarısı”, 22 Temmuz 2004.

Sabah, “Ürdün’de toplanan Irak’a komşu ülkeler zirvesi sonuç bildirisine Türkiye’nin PKK hassasiyeti girdi”, 7 Ocak 2005.

SAPPENFIELD, B.R., “*Projection*” *Personality Dynamics*, New York: Alfred A. Knopf, 1954.

The Daily Star, 7 Ocak 2004.

VOLKAN, Vamık D., *The Need to Have Enemies and Allies: From Clinical Practice to International Relationships*, Northvale, N.J.: Jason Aronson, 1988.

WAEVER, Ole, Barry Buzan, Morten Kelstrup & Pierre Lemaitre, *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, London: Pinter, 1993.

WEİNER, Bernard, “An Attributional Theory of Achievement Motivation and Emotion”, *Psychological Review*, 92, 1985.